

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПОРІВНЯЛЬНІ АСПЕКТИ

ФРОЛОВА О.Г. - представник Уповноваженого Верховної Ради України в системі судоустрою з права на справедливе правосуддя та представництва в Конституційному Суді України Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, кандидат юридичних наук

ORCID 0009-0007-5427-7581

DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2024.1.13>

У статті розглядаються історичні аспекти розвитку кримінально-правової охорони сфери фармацевтичної діяльності в Україні. Аналізуються положення історичних джерел, які у відповідний історичний період передбачали “ураженість” правовідносин фармацевтичної діяльності, прав, свобод та інтересів її суб’єктів у межах та поза межами обігу лікарських засобів, а також при державному регулюванні фармацевтичної діяльності.

Розглядаються найбільш типові види “ураженості”, які враховувались у змісті відповідних історичних джерел. Зокрема, це порушення прав, свобод та інтересів суб’єктів фармацевтичної діяльності, а також порушення зв’язків між суб’єктами фармацевтичної діяльності, які забезпечують обіг лікарських засобів у його окремих частинах; порушення прав, свобод та інтересів суб’єктів фармацевтичної діяльності, а також порушення зв’язків між суб’єктами фармацевтичної діяльності незалежно від того, чи забезпечують або не забезпечують вони обіг лікарських засобів; порушення зв’язків, що існують між суб’єктами фармацевтичної діяльності та мають характер виконуваних ними професійних обов’язків; порушення порядку державного регулювання фармацевтичної діяльності, що поширюється на обіг лікарських засобів.

Акцентується увага на тому, що стан кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності в Україні завжди залежав від економіко-політичних умов, а також від специфіки державного управління (регулювання) фармацевтичної галузі. Кожного історично-

го етапу обсяг кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності залежав спочатку від реалізації передусім інтересів держави у сфері правового регулювання фармацевтичної галузі, а вже потім – від економічних інтересів усіх чи окремих учасників фармацевтичної діяльності. Автор пояснює це тим, що саме державне регулювання фармацевтичної галузі спроможне забезпечити охорону публічного здоров’я та час від часу йде “у розріз” з економіко-господарськими (комерційними) інтересами учасників фармацевтичної діяльності (у тому числі самої держави).

Ключові слова: кримінально-правова охорона, фармацевтична діяльність, історико-правовий аналіз джерел права, суб’єкти фармацевтичної діяльності, обсяг кримінально-правової охорони.

Постановка проблеми

Історія розвитку кримінального законодавства на українських землях пов’язується з чинністю і застосуванням у період розвитку української державності конкретних нормативно-правових актів у галузі кримінального права. Упродовж розвитку державності українських земель нормативно-правові акти, що включали положення кримінально-правового характеру, були досить різноманітними. Тому систематизація таких нормативно-правових актів має свої труднощі та є актуальною.

Метою статті є ілюстрація на підставі історичних законодавчих джерел особливос-

тей кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності.

Виклад основного матеріалу

Особливості проведення історико-порівняльного аналізу кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності зумовлені: 1) територіями застосування, пов'язаними з відповідними етапами розвитку української державності; 2) часом, упродовж якого застосовувались такі акти на конкретному етапі розвитку української державності [1, с. 153-158]. Якщо брати за основу такий підхід у систематизації історичних нормативних джерел у кримінальному праві, то для визначення тих із них, що в різні періоди становлення української державності забезпечували кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності або її окремих (основних) компонентів, можна визначити наступним чином.

Методологічно досягнення поставленої мети здійснюється шляхом розгляду тих положень певного історичного джерела, які у відповідний історичний період передбачали “ураженість” правовідносин фармацевтичної діяльності, прав, свобод та інтересів її суб'єктів у межах та поза межами обігу лікарських засобів, а також при державному регулюванні фармацевтичної діяльності. Такий підхід дозволяє з'ясувати зміст кримінально-правових норм, які в конкретному історичному джерелі забезпечували кримінально-правову охорону фармацевтичної діяльності, а також прослідкувати особливості кримінально-правової охорони окремих компонентів фармацевтичної діяльності на окремих етапах становлення державності.

Найбільш типові види зазначеної “ураженості” враховувались у змісті відповідних історичних джерел наступним чином:

1) порушення прав, свобод та інтересів суб'єктів фармацевтичної діяльності, а також порушення зв'язків між суб'єктами фармацевтичної діяльності, які забезпечують обіг лікарських засобів у його окремих частинах, виражалось у:

а) тих актах поведінки, що забезпечували різні етапи торгового обороту лікарських засобів, а саме: створення, виробництва, виготовлення лікарських засобів,

що є сильнодіючими речовинами, торгівля ними та їх продаж, за що передбачалось покарання у вигляді ув'язнення в тюрмі від трьох до шести місяців, грошові стягнення від десяти до трьохсот рублів, конфіскація майна та церковне покаяння (ст.ст. 1074-1077 Уложення про покарання кримінальні та виправні 1845 року (далі – УПКВ 1845)); торговець лікарськими речовинами оптом або у роздріб підлягав покаранню грошовою пенею не більше п'ятисот рублів та зобороною здійснювати торгівлю лікарськими речовинами на строк від одного до п'яти років (самі ж ліки в нього вилучались, про що зазначалось у ст. 199 цього Уложення) за те, що визнавався винним у виготовленні або зберіганні для продажу або в продажу лікарських речовин, порізнаними, порубаними або приведеними у порошок чи в змішування (за винятком тих, які в цьому вигляді отримуються із фабрики, лабораторій або особливих відділень хімічних заводів, облаштованих для виготовлення складних фармацевтичних препаратів, або перебувають в торговому обороті саме в такому вигляді) (ст. 198 Кримінального уложення 1903 року); особа, яка лікує в виді професії, не маючи належно засвідченої медичної освіти, а також медичний працівник, який працює в медичній практиці, на яку він не має права, підлягав покаранню у вигляді виправно-трудова робіт на строк до шести місяців або штрафу до п'ятисот карбованців (ст. 194 КК 1927 року);

б) певних проявах “псевдоаптечної” діяльності з лікарськими засобами: виготовлення лікарських засобів та їх складників для продажу без дозволу уряду та поза межами аптеки каралось грошовим стягненням від десяти до п'ятдесяти рублів, а також відібранням всього знайденого в ній посуду та матеріалів (абз. 1 ст. 1095 УПКВ 1845)¹; продаж лікарських засобів, виготовлених без дозволу уряду та поза межами аптеки, карався грошовим стягненням від десяти до ста рублів (абз. 3 ст. 1095 УПКВ 1845); оптова або роздрібна торгівля “лі-

¹ Якщо у цьому були винуваті іноземці після застосування на них стягнення, то до них застосовувалось покарання у виді вислання за кордон (абз. 2 ст. 1095 УПКВ 1845).

карськими речовинами”, виготовленими без дозволу уряду і поза межами аптеки та способом різання, рубання або приведення у порошок (включаючи ті, які у цьому вигляді отримуються із фабрики та перебувають у торговому обороті), а також виготовленими за рецептами лікарів, караються грошовим стягненням у розмірах: від десяти до ста рублів (за перший раз), від ста до двохсот рублів (за другий раз), від двохсот до п’ятисот рублів та заборорою назавжди здійснювати торгівлю лікарськими речовинами (за третій раз) (ст. 1096 УПКВ 1845); керівник аптеки у разі відпуску ліків за рецептами осіб, які не мали права здійснювати медичну практику, підлягав покаранню у вигляді суворой догани (за перший раз), грошового стягнення у розмірі двадцяти п’яти рублів (за другий раз) та п’ятдесяти рублів (за третій раз) або заборорою керувати аптекою впродовж року (якщо вчетверте), а якщо ці дії були вчинені підлеглими йому фармацевтами, то останні підлягали покаранню у вигляді догани (якщо вперше), стягненню семи рублів п’ятдесят копійок (якщо вдруге) чи п’ятнадцяти рублів (якщо втретє), заборорою займатись фармацевтичною практикою впродовж року (якщо вчетверте) або назавжди (якщо вп’яте) (керівник аптеки у цьому разі підлягав покаранню за недогляд за підлеглими йому фармацевтами: за перший раз – зауваженню, за другий раз – суворій догані, за третій і четвертий – стягненню п’яти та десяти рублів відповідно, за п’ятий – заборорою керувати аптекою або утримувати її назавжди) (ст. 1107 УПКВ 1845); схожим чином карався відпуск керівником аптеки ліків за копіями рецептів або за сигнатурами без підпису лікаря, якщо складниками цих ліків були сильнодіючі речовини (за перший раз він карався доганою, за другий та третій рази – стягненню від п’яти та п’ятдесяти рублів, за четвертий – заборорою керувати аптекою впродовж року, а якщо це керівник казенної аптеки – видаленням з посади), а якщо ці дії були вчинені підлеглими йому фармацевтами, то останні підлягали покаранню у вигляді догани (якщо вперше), стягненню від двох до десяти рублів (якщо вдруге та втретє), заборорою займатись фармацевтичною

практикою впродовж року (якщо вчетверте) (керівник аптеки у цьому разі підлягав покаранню за недогляд за підлеглими йому фармацевтами – до нього застосовувались покарання, передбачені у ст. 1107) (ст. 1108 УПКВ 1845); винний у виготовленні, зберіганні для продажу або у продажу ліків поза межами аптек, фабрики, лабораторій або особливих відділень хімічних заводів, облаштованих для виготовлення складних фармацевтичних препаратів (за умови, що виготовлення цих ліків є дозволим законом або обов’язковою постановою не інакше ніж в аптеках або згаданих фабриках, лабораторіях або у відділеннях хімічних заводів), карався грошовою пенею не більше трьохсот рублів (абз. 1 ст. 197 Кримінального уложення 1903); винний у виготовленні чи зберіганні для продажу або в продажу поза межами аптек ліків, які дозволялось відпускати лише із аптек, карався грошовою пенею не більше трьохсот рублів (абз. 2 ст. 197 Кримінального уложення 1903); керівник аптеки або керівник фабрики, лабораторії чи особливого відділення хімічного заводу, облаштованого для виготовлення складних фармацевтичних препаратів, який допускав до виконання обов’язків фармацевту, хіміка або учня особу, що не мала на це право, карався грошовою пенею не більше трьохсот рублів (ст. 203 Кримінального уложення 1903 року);

в) “псевдолікувальній” діяльності, пов’язаній з використанням лікарських засобів: недозволене лікування – особа, яка, не маючи звання доктора чи лікаря, отриманого у встановленому порядку або з особливого дозволу начальства, постійно займається лікуванням якої-небудь внутрішньої чи зовнішньої хвороби, зокрема, за грошову плату або для іншої власної вигоди – каралось арештом від трьох тижнів до трьох місяців або грошовим стягненням від десяти до ста рублів (ст. 1078 УПКВ 1845²); фармацевт, який виписує ліки та лікує хво-

² Згідно з абз. 3 ст. 1078 УПКВ 1845 положення, що наведені вище, не поширювались на тих осіб, які “за необхідністю або людинолюбством безоплатно допомагають хворим своїми порадами і повідомленням їм медикаментів та інших засобів лікування”.

рих, не маючи на це наданого законом права, підлягав покаранню у вигляді суворой догани (якщо здійснював це вперше), якщо вдруге, то грошовому стягненню від п'яти до десяти рублів, якщо втретє – стягнення збільшувалось удвічі та йому заборонялось зайняття фармацевтичною практикою, на яку він мав за законом право, строком на один рік, а якщо вчетверте – позбавляється назавжди зайняття фармацевтичною практикою та підлягав арешту на три місяці (ст. 1079 УПКВ 1845); заснування аптеки без отримання на це дозволу від належного начальства каралось закриттям аптеки та відібранням знайденого в ній посуду та всіх припасів (ст. 1093 УПКВ 1845);

г) порушенні “фармацевтичної процедури” виготовлення, виробництва, зберігання та вчинення інших дій з лікарськими засобами та їх складниками, які (дії) забезпечують їх подальше використання у торговому обороті: виготовлення керівником аптеки ліків та лікарських складників не за правилами фармацевтики, виготовлення ліків із речовин не тієї якості або ваги, які передбачені рецептом, або із пошкоджених речовин, а також виготовлення ліків у нечистих або шкідливих для здоров'я ємностях (навіть за відсутності настання будь-яких шкідливих наслідків) каралось грошовим стягненням від п'яти до ста рублів, а якщо зазначені діяння були вчинені фармацевтами, підлеглими керівнику аптеки, у результаті нехтування обов'язками або помилки, то вони карались доганою (за перший раз), арештом від семи днів до трьох тижнів (за другий раз) та арештом від трьох тижнів до трьох місяців (за третій раз), а керівники аптек відповідали за недогляд за підлеглими та карались зауваженням (за перший або другий раз) або грошовим стягненням у п'ятнадцять рублів (за третій раз) (ст. 1105 УПКВ 1845); виготовлення в аптеках та відпуск із аптеки “секретних ліків”, що не схвалені спеціально уповноваженим на це органом влади, каралось грошовим стягненням від десяти до ста рублів (абз. 3 ст. 1106 УПКВ 1845); керівник аптеки, фармацевт, який служив в аптеці, та учень фармацевту, карались грошовою пенею (керівник аптеки та фармацевт – у розмірі не

більше трьохсот рублів, а учень – не більше ста рублів), якщо визнавались винними у виготовленні або відпуску секретних ліків, що не схвалені медичною радою (ст. 200 Кримінального уложення 1903 року); керівник аптеки, фармацевт, який служив в аптеці, та учень фармацевту, карались грошовою пенею (керівник аптеки та фармацевт – у розмірі не більше трьохсот рублів, а учень – не більше ста рублів), якщо визнавались винними у відпуску із аптеки ліків, виготовлених невідповідно до рецепту, а також виготовлених із матеріалів неналежної якості або в нечистих чи шкідливих для здоров'я ємностях, або неналежно закоркованих (ст. 200 Кримінального уложення 1903 року); зберігання для продажу, продаж отруйних чи сильнодіючих речовин без належного дозволу або з дозволу, але з порушенням правил, встановлених законом чи обов'язковою постановою, каралось арештом на строк не більше трьох місяців або грошовою пенею не більше трьохсот рублів, а також позбавленням права продавати зазначені речовини строком від одного до п'яти років (ст. 205 Кримінального уложення 1903 року); виготовлення отруйних та сильнодіючих речовин, що є лікарськими засобами, особами, які не мають на це права, каралось штрафом до трьохсот рублів або примусовими роботами (ст. 215 КК 1922 року); виготовлення, зберігання, придбання і збут сильнодіючих отруйних речовин без спеціального на те дозволу, а також порушення встановлених правил виробництва, зберігання, відпуску, обліку і перевезення сильнодіючих і отруйних речовин каралось позбавленням волі на строк до п'яти років з конфіскацією зазначених речовин (ст. 192 КК 1927 року); незаконне переміщення отруйних та сильнодіючих речовин (ст. 70 КК 1960 року); розкрадання, незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання наркотичних лікарських засобів чи психотропних лікарських речовин з метою збуту, збут таких засобів чи речовин (ст.ст. 229-1, 229-2 КК 1960 року), посів або вирощування снотворного маку чи конопель (ст. 229-3 КК 1960 року); розкрадання, незаконні виготовлення, придбання, зберігання, передача чи продаж іншим особам об-

ладнання, призначеного для виготовлення наркотичних лікарських засобів або психотропних лікарських речовин (ст. 229-17 КК 1960 року); розкрадання прекурсорів (ст. 229-19 КК 1960 року); незаконні виготовлення, придбання, зберігання, перевезення або пересилання прекурсорів (ст. 229-20 КК 1960 року);

г) незаконному виході суб'єктами фармацевтичної діяльності, пов'язаної з обігом лікарських засобів, за межі такого обігу: виготовлення керівником аптеки алкогольних напоїв для "питного продажу" каралось грошовими стягненнями (за перший раз – від п'ятидесяти до ста рублів, та за другий раз – від ста до п'ятисот рублів) та позбавленням права керувати аптекою назавжди (за третій раз) з обов'язковою конфіскацією виготовлених алкогольних напоїв для "питного продажу" (ст. 1100 УПКВ 1845);

д) різноманітних "маніпуляціях" з рецептами лікарів (рецептурними лікарськими засобами): відпуск керівником аптеки ліків за сумнівними або незрозумілими рецептами (з приводу змішування різних складників ліків або певної кількості сильнодіючих речовин), причому без попереднього на це пояснення з лікарем, який виписав ці рецепти (за це застосовувались покарання, передбачені ст. 1108) (ст. 1109 УПКВ 1845); відпуск керівником аптеки ліків за рецептами, але без дотримання правил відпуску ліків: без сигнатур або неналежним чином закоркованих, не зав'язаних або не запечатаних тощо (карався стягненням п'яти рублів, а якщо його вчиняв фармацевт, то стягненням одного рубля п'ятдесяти копійок) (ст. 1110 УПКВ 1845); торговець лікарськими речовинами оптом або у роздріб підлягав покаранню грошовою пенею не більше п'ятисот рублів та заборобою здійснювати торгівлю лікарськими речовинами на строк від одного до п'яти років за те, що визнавався винним у виготовленні або складанні ліків за рецептом лікаря (ст. 198 Кримінального уложення 1903 року); керівник аптеки, фармацевт, який служив в аптеці, та учень фармацевта, карались грошовою пенею (керівник аптеки та фармацевт – у розмірі не більше трьохсот рублів, а учень – не більше

ста рублів), якщо визнавались винними у: а) відпуску із аптеки без рецепта лікаря, ліків, відпуск яких дозволений лише за рецептом лікаря або виготовлених невідповідно до рецепту; б) порушенні встановлених законом або обов'язковою постановою правил обліку та зберігання рецептів чи веденні і зберігання рецептурних книг (ст. 200 Кримінального уложення 1903 року);

2) порушення прав, свобод та інтересів суб'єктів фармацевтичної діяльності, а також порушення зв'язків між суб'єктами фармацевтичної діяльності незалежно від того, чи забезпечують або не забезпечують вони обіг лікарських засобів: видача посадовою особою завідомо неправдивого свідчення про хворобу тягнуло за собою "відсторонення від посади" (як проступок), а в разі вчинення із користі (як злочин) – покарання, прирівняним до тих, що були передбачені в ст. 402 за хабарництво (ст. 392 УПКВ 1845); організація або держання дому для вживання чи виготовлення наркотичних лікарських засобів або психотропних лікарських речовин (ст. 229-4 КК 1960 року); використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних лікарських засобів, психотропних лікарських речовин (ст. 229-12 КК 1960 року); незаконне введення в організм наркотичних лікарських засобів або психотропних лікарських речовин (ст. 229-15 КК 1960 року); особа, що користується громадською довірою, лікар, ветеринарний лікар або акушер, що засвідчили неправдиві свідчення про обставини, які мали юридичне значення, а також той, хто використовував видане зазначеними особами свідчення, підлягали покаранню позбавленням волі на строк до двох років або арештом на той самий строк (§§ 1, 2 192 Карного кодексу Польської Республіки 1932 року);

3) порушення зв'язків, що існують між суб'єктами фармацевтичної діяльності та мають характер виконуваних ними професійних обов'язків. Ці порушення виражались у різноманітних проявах:

а) "фармацевтичної помилки" [2, с. 17] при торгівлі лікарськими засобами та їх складниками: помилки з лікарськими засобами, допущені медичними працівниками (лікарем, акушером та ін.), карались за-

бороною здійснювати медичну практику на строк, “доки не витриманий буде новий іспит та не буде отримане свідоцтво у належному знанні своєї справи”, а також церковним покаяттям (ст. 1080 УПКВ 1845); помилковий відпуск одних ліків замість інших (навіть без заподіяння шкоди), який здійснювався керівником аптеки (такий керівник підлягав покаранню: за перший раз – доганою, другий – суворою доганою та грошовому стягненню від десяти до ста рублів, третій – позбавлення права керівництва аптекою або її утримання, якщо керівник аптеки був також її утримувачем), помічником аптекаря (цей помічник підлягав покаранню: за перший раз – зауваженням, другий – арештом від семи до двох тижнів, третій – арештом від трьох тижнів до трьох місяців, четвертий – заборобою здійснювати фармацевтичну практику), учнем аптекаря (підлягав: догані за перший раз, арешту від семи до двох тижнів – за другий, арешту від трьох тижнів до трьох місяців та позбавленню звання – за третій раз) (ст. 1111 УПКВ 1845); порушення, передбачені ст.ст. 1105-1111 УПКВ 1845, які потягли смерть людини, карались “вище визначеними цими статтями за такі упущення стягненнями або покараннями” – церковним покаяттям (ст. 1112 УПКВ 1845); керівник аптеки, фармацевт, який служив в аптеці, та учень фармацевта, карались грошовою пенею (керівник аптеки та фармацевт – у розмірі не більше трьохсот рублів, а учень – не більше ста рублів), якщо визнавались винними у помилковому відпуску одних ліків замість інших (ст. 200 Кримінального уложення 1903 року);

б) невиконання або неналежне виконання фармацевтичними працівниками своїх професійних обов’язків у процесі забезпечення обігу лікарських засобів та їх складників у фармацевтичній діяльності (тобто так звана “фармацевтична недбалість”): керівник аптеки за брак або погану якість матеріалів, посуду, інструментів та приборів для виготовлення ліків та здійснення фармацевтичних хімічних операцій та найголовніших хімічних операцій, потрібних у фармацевтичній справі, а також за вади аптечної ваги, відсутності в апте-

ці “такси ліків”, списку лікарів, що мають право займатись лікарською практикою, Аптекарьського статуту, “належних шнурованих книг”, помилкове або неправильне вписування рецептів у ці книги та “недотримання належної чистоти”, караються суворим зауваженням місцевого медичного керівництва (за перший раз), суворою доганою від Медичного департаменту або від Департаменту казенних лікарських заготовлень (за другий раз), позбавленням керівництва аптекою на строк від шести місяців до одного року (якщо це відбулось утретє та впродовж того самого року) (ст. 1097 УПКВ 1845); недотримання керівниками аптек належної обережності при зберіганні, відпуску та вживанні отруйних або сильнодіючих речовин каралось позбавленням назавжди права керувати аптеками, а також відстороненням від посади (ст. 1098 УПКВ 1845); керівник аптеки за покупку у фабрикантів або торговців лікарськими речовинами таких складників ліків, які мають бути виготовлені в аптечній лабораторії (окрім випадків, коли це законом дозволене), карались грошовим стягненням від десяти до п’ятидесяти рублів (за перший раз) та від п’ятдесяти до ста рублів (за другий раз) або відстороненням від керівництва аптекою від одного року до двох років (ст. 1099 УПКВ 1845); повільний відпуск ліків, який карався так само як і відпуск без дотримання правил відпуску ліків (ст. 1110 УПКВ 1845); керівники аптек та їх утримувачі за “нетверезе життя” та нехтування своєю посадою після того, як від начальства було зроблено зауваження чи догана, але вони не виправились, караються позбавленням назавжди права керівництва аптеками та відповідно утримання аптек (ст. 1103 УПКВ 1845); невиконання фармацевтами та учнями, які вже знавали зауваження або догану за упущення або порушення порядку, наказів керівників аптек стосовно виготовлення, зберігання та відпуску ліків, нагляду за порядком тощо, караються позбавленням права на фармацевтичну діяльність впродовж одного, двох чи трьох років або назавжди – “з огляду на міру їх вини” (ст. 1104 УПКВ 1845); торговець лікарськими речовинами оптом або у роздріб підлягав покаранню грошовою

пенею не більше п'ятисот рублів та забо-роною здійснювати торгівлю лікарськими речовинами на строк від одного до п'яти років (самі ж ліки в нього вилучались, про що зазначалось у ст. 199 цього Уложення) за те, що визнавався винним у невиконанні встановлених законом або обов'язковою постановою правил про продаж складних фармацевтичних препаратів (ст. 198 Кримінального уложення 1903 року); керівник аптеки або керівник фабрики, лабораторії чи особливого відділення хімічного заводу, облаштованого для виготовлення складних фармацевтичних препаратів, а рівно фармацевт, хімік або учень, що служать в названих закладах карались грошовою пенею (керівник, хімік або фармацевт – у розмірі не більше п'ятисот рублів, а учень – у розмірі не більше двохсот рублів) за те, що не виконували правила про зберігання, відпуск або вживання речовин отруйних чи сильнодіючих або правил про виготовлення чи відпуск ліків, що містять такі речовини (ст. 201 Кримінального уложення 1903 року) (якщо ці “злочинні діяння” вчинялись повторно або якщо таке діяння було вчинене хоча б уперше, але могло потягти за собою особливо шкідливі наслідки, каралось згідно зі ст. 202 цього Уложення арештом не більше трьох місяців, а також позбавленням винного права займатись фармацевтичною практикою на строк від шести місяців до двох років, а для керівників та утримувачів цих закладів – також права керувати відповідними закладами на строк від одного до п'яти років); якщо особа, зобов'язана своєчасно доносити про випадки заразної хвороби на людях, не виконувала цей обов'язок, то це каралось арештом не більше двох місяців або грошовою пенею не більше двохсот рублів (ст. 206 Кримінального уложення 1903 року); невиконання встановлених законом або обов'язковою постановою правил про заходи охорони народного здоров'я каралось арештом не більше трьох місяців або грошовою пенею не більше трьохсот рублів (ст. 207 Кримінального уложення 1903 року); неповідомлення влади особами, зобов'язаними це здійснювати стосовно випадків заразної хвороби чи падежу худоби, каралось примусовими роботами або штрафом до трьох-

сот рублів; неналежне виконання медичними, фармацевтичними працівниками своїх професійних обов'язків через недбале або несумлінне до них ставлення, що призвело до зараження особи вірусом імунодефіциту людини, каралось позбавленням волі на строк до п'яти років або виправними роботами на строк до двох років з позбавленням права займати певні посади чи займатись певною діяльністю на строк до трьох років, а якщо те саме діяння спричинило зараження вірусом імунодефіциту людини двох або більше осіб, то воно каралось позбавленням волі на строк до восьми років з позбавленням права займати певні посади або займатись певною діяльністю на строк до п'яти років (ст. 108-3 КК 1960 року);

в) порушення встановлених правил використання документів у сфері фармацевтичної діяльності: керівник аптеки, фармацевт, який служив в аптеці, та учень фармацевта карались грошовою пенею (керівник аптеки та фармацевт – у розмірі не більше трьохсот рублів, а учень – не більше ста рублів), якщо визнавались винними у порушенні встановлених законом або обов'язковою постановою правил обліку та зберігання рецептів чи веденні і зберігання рецептурних книг (ст. 200 Кримінального уложення 1903 року); невиконання фармацевтами та учнями, які вже зазнавали зауваження або догану за упущення або порушення порядку, наказів керівників аптек стосовно ведення облікових книг караються позбавленням права на фармацевтичну діяльність впродовж одного, двох чи трьох років або назавжди – “з огляду на міру їх вини” (ст. 1104 УПКВ 1845);

4) порушення порядку державного регулювання фармацевтичної діяльності, що поширюється на обіг лікарських засобів: перенесення аптеки із місця, у якому особа мала дозвіл утримувати аптеку, в інше місце без отримання на це дозволу з боку начальства каралось грошовим стягненням від п'ятдесяти до двохсот рублів, а також примусовим поверненням аптеки на попереднє місце (ст. 1095 УПКВ 1845); прийняття керівником аптеки в аптекарі, провізори, аптекарські помічники або учні осіб, які не мали належної для цього освіти в на-

вчальних закладах або були позбавлені права здійснювати фармацевтичну діяльність, або без атестату про їх поведінку (коли вони вже працювали в інших аптеках), а також недонесення кожного разу про прийняття та звільнення фармацевту місцевому медичному керівництву та ненадання своєчасно списків про їх поведінку, здібностях та фармацевтичних знаннях каралось суворою доганою (вперше) та грошовим стягненням від п'ятдесяти до ста рублів (вдруге) (ст. 1102 УПКВ 1845); встановлення при відпуску ліків плати, яка є вищою чи нижчою за "таксу ліків", тягне для керівника аптеки стягнення у вигляді: суми, що удвічі більше "зайвої" (при завищенні) та "є рівною тій, на яку це пониження проти такси зроблене" (при заниженні) (якщо ж у цьому був винен лише фармацевт, то з керівника аптеки стягувалось п'ять рублів) (ст. 1113 УПКВ 1845).

Висновки

Забезпечення кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності на різних етапах становлення української державності в будь-якому випадку залежало від економіко-політичних умов. Положення актів кримінального законодавства враховували ці умови, а також державні інтереси, що забезпечували функціонування фармацевтичної діяльності в конкретних економіко-політичних умовах. Тому найбільшій специфіки система норм кримінального законодавства, що забезпечували охорону фармацевтичної діяльності, "отримала" впродовж другої половини XIX – початку XX ст. (принаймні до подій 1914 року, а також 1917-1922 років).

Стан кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності в Україні завжди залежав від економіко-політичних умов, а також від специфіки державного управління (регулювання) фармацевтичної галузі. Причому завжди (на будь-яких етапах становлення української державності) фармацевтична діяльність зазнавала постійного "втручання" у свій зміст з боку держави. Водночас "обсяг" такого втручання на різних етапах відрізнявся та прямо впливав на особливості кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності. Так, на першому етапі, який тривав до вступу в силу УПКВ

1845 року "частка" державного управління у забезпеченні кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності була мінімальною, що пояснювалось очевидною "зародковістю" стану державного регулювання фармацевтичної галузі та "акцентуванням" уваги у правовому регулюванні на властивостях лікарських засобів та вимогах до фармацевтичних працівників.

З початком другої половини XIX ст. "обсяг" кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності, пов'язаної з державним регулюванням, істотно збільшився. Тривало це до початку подій 1914 року, коли відбулось суттєве зниження показників економіки (у тому числі її фармацевтичної галузі). У радянський період доля державного регулювання фармацевтичної діяльності, хоч і була максимальною, але не отримала адекватного відображення у нормах актів кримінального законодавства та у відповідному обсязі кримінально-правової охорони. Певне "відновлення" належного (адекватного) обсягу кримінально-правової охорони фармацевтичної діяльності почалось лише з початком економічних реформ у фармацевтичній галузі та набранням чинності КК 2001 року.

Література

1. Берзін П.С. Кримінальне право. Загальна частина: підручник у 3-х т. Т. I. Загальні засади / П.С. Берзін. 2-ге вид., виправ. та доп. Київ: ВД «Дакор», 2019. 562 с.
2. Гуторова Н.О. Кримінально-правова охорона фармацевтичної діяльності. Кримінально-правова охорона фармацевтичної діяльності. Проєкт Кримінального кодексу України у фокусі академічної думки: матеріали вебінару (м. Харків, 21 січ. 2021 р.) / Харків: Право, 2021. 186 с.

Frolova O.G.

CRIMINAL LEGAL PROTECTION OF PHARMACEUTICAL ACTIVITY IN UKRAINE: HISTORICAL AND COMPARATIVE ASPECTS

The article examines the historical aspects of the development of criminal law protection in the field of pharmaceutical activity in

Ukraine. The provisions of certain historical sources are analyzed, which in the relevant historical period predicted the «impact» of the legal relations of pharmaceutical activity, the rights, freedoms and interests of its subjects within and outside the borders of the circulation of medicinal products, as well as in the case of state regulation of pharmaceutical activity.

The most typical types of «affliction» that were taken into account in the content of the relevant historical sources are named. In particular, this is a violation of the rights, freedoms and interests of subjects of pharmaceutical activity, as well as a violation of relations between subjects of pharmaceutical activity that ensure the circulation of medicinal products in its separate parts; violation of the rights, freedoms and interests of subjects of pharmaceutical activity, as well as violation of relations between subjects of pharmaceutical activity, regardless of whether or not they ensure the circulation of medicinal products; violation of the relationships that exist between subjects of pharmaceutical activity and are of the nature of their professional duties; violation of the order of state regulation of

pharmaceutical activity, which extends to the circulation of medicinal products.

Attention is focused on the fact that the state of criminal-legal protection of pharmaceutical activity in Ukraine has always depended on economic and political conditions, as well as on the specifics of state management (regulation) of the pharmaceutical industry. At each historical stage, the scope of criminal legal protection of pharmaceutical activity depended first on the implementation of the state's interests in the field of legal regulation of the pharmaceutical industry, and only then on the economic interests of all or individual participants in pharmaceutical activity. The author explains this by the fact that it is the state regulation of the pharmaceutical industry that is able to ensure the protection of public health and from time to time comes «at odds» with the economic and economic (commercial) interests of participants in pharmaceutical activity (including the state itself).

Key words: criminal legal protection, pharmaceutical activity, historical and legal analysis of sources of law, subjects of pharmaceutical activity, scope of criminal legal protection.